

CELOSTÁTNÍ LITERÁRNĚ HISTORICKÁ A VÝTVARNÁ SOUTĚŽ "KOMENSKÝ A MY"

Komenský a my 2025/2026, 24. ročník

Téma kategorie A

„Zmatená ta směsice je podle hustoty a řídkosti stupňů na čtyry tvárnosti rozdělena...“

O živlech: podoba základních fyzikálních substancí, které nás obklopují

Zadání je založeno na IV. až VIII. kapitole knihy *Orbis pictus* (Oheň, Povětrí, Voda, Oblaky, Země) a III. až VIII. kapitoly učebnice *Dvěře jazyků* (O živlích, O obloze, O ohni, O vodách, O zemi). Důraz bychom chtěli položit zejména na rozdílnost povah jednotlivých živlů, na odlišnost barev, hustoty nebo struktury. Jako významný aspekt vnímáme subjektivní vjemy člověka: odlišný pocit horka ohně a chladu vody, životodárného dechu vzduchu a sílu větru, tíhu a syrovost země. Živly byly vnímány nejen jako základní stavební prvky světa, tvořily také podle názoru vzdělavců substancí podstatu člověka, a to nejen ve smyslu fyzikálním, ale i metafyzikálním. V dobových spisech jim byla věnována velká pozornost, hrály obrovskou úlohu jak ve vnímání světa kolem člověka, tak i konstelace člověka samotného: způsobovaly například proměnlivost lidských povah. Podle různých teoretiků je každý tvor a každá věc sestavena ze všech živlů a jejich poměr působí, jakou povahu bude mít. Komenský v *Obecné poradě* prosazoval jen tři živly (země, vzduch, voda), o ohni tvrdil, že je shodný s vlastnosti slunce a chápat jej za živel je chyba.

Zadání tedy umožňuje vést děti k diskusím o světě, v němž žijeme, uvědomění si povahy jednotlivých zkoumání okolního prostředí v elementární podobě, z výtvarného hlediska je zejména výhodné vést děti k **cyklům**, na nichž by byl položen důraz na zřetelnou diferenci mezi povahou jednotlivých živlů. Téma je dle našeho názoru velmi produktivní, poskytuje dostatek možností pro kreativní invenci jak pedagogů (včetně využitelnosti základních poznatků chemie či fyziky), tak i žáků. Vrstevnatost tématu naznačujeme přílohou: příslušnými kapitolami Komenského *Dvěří jazyků* a dalších textů.

Do soutěže budou přijímány výtvarné práce provedené jakoukoliv technikou včetně trojrozměrných (objekty, keramika apod.)

CELOSTÁTNÍ LITERÁRNĚ HISTORICKÁ A VÝTVARNÁ SOUTĚŽ "KOMENSKÝ A MY"

Návodná témata

Uvedená témata jsou jen inspirativní, kladou si za cíl zejména upozornit na vrstevnatost námětu a otevřít prostor k přemýšlení, vyprávění, mimetickému hraní, pozorování a k následné výtvarné realizaci, není třeba se jich držet.

1. Živly a jejich barevnost. Souhra tónů, kontrasty.
2. Sváry živlů: souboj vody a ohně, země a vzduchu. (Možnosti abstraktní i konkrétní realizace.)
3. Personifikace živlů. (Živly jako bytosti: jak vypadá bytost Oheň? Jak vypadá žena Voda? atd.)
4. Člověk vystavený vlivům živlů: člověk a oheň, člověk a voda (děšť, moře, potopa atd.).
5. Může člověk ovládnout živly? (Člověk v mořské hlubině, člověk v ohni, ve vzduchu. Cesta do středu Země.)
6. Mytologický oděv. Nesplnitelný královský dar: šaty z ohně, ze vzduchu, z vody, ze země. Oděv šamana ohně, vzduchu, vody, země.
7. Podoby nebe. Oblaka. Hvězdy (viz níže kapitola O obloze).
8. Podoby vody. Krystaly ledu, kapka vody.
9. Podoby ohně. Barvy plamenů, popel, světlo, záře.
10. Podoby země. Hmatový dotek, tíha, barva země, úrodnost.
11. Živly a smysly: prozkoumat každý živel.

CELOSTÁTNÍ LITERÁRNĚ HISTORICKÁ A VÝTVARNÁ SOUTĚŽ "KOMENSKÝ A MY"

Návodné literární ukázky

Jan Amos Komenský, *Dvěře jazyků*, Kap. III., O živlích

III

O ŽIVLÍCH

23. Především pak zmatenou tu směsici podlé hustosti a řídkosti stupňů na čtyry tvárnosti rozdělil.
24. Nejtenší a nejsubtilnější díl učinil světlý a horký a jmenoval ohněm neb světlem.
25. Jiný opět tenký, prohledací a teplý nazval větrem.
26. Třetí částka tekutá a studená byla, voda,
27. pod níž zůstala ssedlina hustá, hlina.
28. A toť jsou prostočistá těla, z nichž složená vystavají.
29. Všecka zajisté ostatní z těchto složená jsou,
30. jelikož z nich se plodí, jimi se živí, v ně se, když se ruší, zase rozpouštějí.

Jan Amos Komenský, *Obecná porada, Pansofia, Svět materiální, kap. III.*

Že duchové naplňují celý svět, to ukazují pohyby, zrody, pokažení a změny všech věcí. Jako se totiž naše tělo nebo tělo jiného živého tvora přestává hýbat poté, co živá duše opustí tělo a všechna činnost ustane, tak když ze semen rostlin unikne příslušný duch (hnitím či vyprcháním), není tu žádná činnost, žádné formování, žádný pohyb. Neboť jako mají živočichové a rostliny své formující duchy, mají je i kovy, kameny, nerostné šťávy. Dokonce samy živly, země, voda, vzduch, jsou plné ducha, který se zároveň s látkou dostává do věcí a způsobuje růst jejich ducha stejným způsobem, jako látka růst jejich těla.

Živly jsou tři, tak jako jsou tři největší samostatné části světa, ZEMĚ, VZDUCH a VODA. Liší se stálou tuhostí, plynutím, tekutostí. Země totiž neplyne. Vzduch netuhne. Voda může obojí: jediné ona je v koloběhu. Vždyť země jako lůno tohoto světa, nádoba zrození, musí být uznána za matku mnohočetného a takřka nesčíslného potomstva. Na počátku stvoření byla osvobozena od panství nad ní se vlnících vod a podle svého práva se stala a zůstala souší. A její těleso směrem ke středu zhoustlo, a tak, jak podklad ustoupil, poskytla volný prostor i rostlinám a živým tvorům. I když se tím stala způsobilou k co nejčtetnějším zrodům, nedostávalo se jí vlhkosti. Tento nedostatek Boží moudrost předvíдалa, a proto byla voda stvořena od počátku jako prchavá, aby unikala ve výparu, které chlad sráží v oblak a teplo rozpouští opět ve vodu. To bylo rozhodnutí božské mysli o úrodnosti země; sucho, jež hrozilo neplodností, bylo zmírněno štedrou vláhou, lůno matky bylo zúrodněno. Jediná voda tedy cirkuluje, aby zavlažovala lůno země, nebo se spíše destiluje v nižší oblasti ovzduší jako v alembíku, aby obohacena pobytu dole i opakovanou destilací nabývala síly vyššího i nižšího a aby napojena nebeským nektarem účinněji změkčovala klín země a sytila jej plodivou silou atd.

5) Ze čtveřice prvních kvalit se čtyři živly odvozují vsutku směšným způsobem, protože ony kvality se hodí ke každé látce (tuhé, plynné, tekuté). Ale ani ty čtyři kvality nejsou prvotní (teplo, chlad, vlhkost, suchost), nýbrž vzniklé, jak je již zřejmé. Předpoklad je tedy nesprávný. Konečně žádný ze živlů není ve své přirozenosti teplý či studený, vlhký či suchý; tyto vlastnosti jsou u všech stejně případkové - to, co je tužší, se ovšem více ohřívá nebo chladne. Živel je lehčí nebo těžší, protože je řidší a hustší. Nicméně vzduch plyne podle své přirozenosti vzhůru a dolů a kamkoli do stran, aby vyplnil prostor, odkud ustupují jiná tělesa.

Jacob Böhme, *O čtveru komplexí*, kap. XI. O Spiritu mundi a čtyřech živlech

98. Čtyři živly plynou z *Archea* vnitřního základu, to jest ze čtyř vlastností věčné přírody, a od počátku tohoto času jsou takto z vnitřního základu vydechovány a uváděny do vlastního působného jsočna a života. Proto se vnější svět nazývá principem, to jest subjektem světa vnitřního, jakož i nástrojem vnitřního duchovního mistra, kterýmžto mistrem je Boží slovo a síla.

99. A tak jako vnitřní božský (duchovní) svět má v sobě rozumějící život z výronu božské Moudrosti či Vědomosti, v němž se

chápou andělé a duše, právě tak i vnější svět má v sobě rozumný život, který spočívá ve vplynuvších silách světa vnitřního; a rozumění tohoto vnějšího života nesáhá výš než k tomu, v čem spočívá, to jest ke hvězdám a k čtveru živlů.

100. *Spiritus mundi* je skryt ve čtveru živlů, jako je duše skryta v těle, a není to nic jiného než výron a působící síla slunce a hvězd; schrána, v níž působí, je duchovní (*var.* duch), obklopená čtverem živlů. Tato (duchovní) schrána je za prvé ostrá magnetická síla výronu vnitřního světa, první vlastnosti věčné přírody; toť základ všech solí a sil a stejně tak veškeré tvárnosti a jsočnosti.

101. Za druhé je to výron vnitřního pohybu, jenž vyšel z druhé podoby věčné přírody a spočívá v ohnivém způsobu, jako vyschlý vodní pramen - v tom se chápe základ všech kovů a kamenů, z toho jsou stvořeny. Ten základ nazývám ohnivý *Mercurius* v duchu tohoto světa; neboť je to pohyb všech věcí a rozlučovatel sil, formovatel tvaru a základ vnějšího života, podle pohybu a smyslovosti.

102. Třetím základem je vnímavost v pohybu ostrosti, to jest duchovní sirný trysek ze základu úzkostné vůle ve vnitřním základu; odtud povstává duch s pětící smyslů (to jest s viděním, slyšením, cítěním, chutnáním a čicháním) jakožto pravý esenciální život, z něhož se zjevuje oheň, jako podoba čtvrtá.

103. Tyhle tři vlastnosti zvali staří mudrci *Sal*, *Mercurius* a *Sulphur*, podle jejich materiálů, které se z nich rodí ve čtveru živlů, kde se tenhle duch koaguluje čili nabývá jsočnosti. V tomto základu tkví také čtvero živlů, a nejsou od něj rozdílné ani nejsou něčím od něj odlišným, nýbrž jsou jen zjevením tohoto duchovního základu a jakousi schránou ducha, v níž tento duch působí.

CELOSTÁTNÍ LITERÁRNĚ HISTORICKÁ A VÝTVARNÁ SOUTĚŽ "KOMENSKÝ A MY"

Dagmar Voňková, Čirá voda

Jara půl a dosud chlad
vřesy v lesích svírá
Sněžnou plísní dýchají z blat
voda je už čirá

V zlatonosném potoku
kde zatřpytí se slída
Vlnka s vlnkou po boku
vzácný poklad hlídá

Čirá voda
voda čirá
zamyšlená
do svých spirál

Krajem míří k soutokům
ze dna sbírá temný kal
V zlatonosném potoku
stopu kdosi nechal

Čirá voda
voda čirá
víry svírá
víry pouští

Stanislav Kostka Neumann, Zpěv země

Jdu podle vody do šera,
jež od lesů se plíží.
Kdes nad dědinou vyvěrá
a váhavě se drolí
klekání, lidská píseň těch,
kdož pod života tíží
sehnuti, s hlavou v ramenech
jdou z dílen, dvorců, polí.

Jak naléhání v pozdní čas,
stesk bázlivý a chvějný,
blekotá za mnou zvonku hlas
ke stráním, kde se stmívá;

unikající víry žel
a nářek beznadějný
jak by se za mnou potácel
a s řeky šumem splývá.

Však od splavu mně šerem vstříc
zní píseň jiná, smělá,
proud řeky hučí stále víc
a z lesů, luk a ze skal
vzkaz půdy nese vzrušené,
že pouta padla z těla...
A k bouři vody zpěněné
jak by tam někdo tleskal.

To ve vlnách, jež do běla
na balvanech se tříští,
snad vodní žínka seděla,
má radost ze života...
Jdu podle vody, u splavu
to skučí, řve a piští,
proud staví se tu na hlavu
a zlostně zaklokotá.

Však vše, co v dáli zápolí
po dubinách i v boří,
na vrších, v žlebech, v údolí,
ruch v poupatech a mechu,
děj zeleného zázraku,
jenž pomalu se tvoří, –
já slyším z řeky v soumraku
a cítím v jejím dechu.

Jdu podle vody v temnotu,
jež nesmírně je živá,
rašení tajnou klopotu
šum řeky doprovází,
zpěv táhne mezi stráněmi,
milenka země zpívá:
silného láskou oněmí,
kdo sláb je, toho srazí

